

Metodologické aspekty měření postojů české veřejnosti k trestání pachatelů trestných činů*

EVA MORAVCOVÁ

Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Praha**

JAN TOMÁŠEK

Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha**

Methodological Aspects of Measuring the Czech Public's Attitudes to the Punishment of Offenders

Abstract: The trend towards harsher punishment of offenders, usually termed the 'new punitiveness', is often explained as a response to deepening social and economic uncertainty. One important area that criminal policy research has long dealt with is public attitudes to punishment. Statements that the public want more severe punishments for those who break the law are often used to justify introducing measures to make the criminal justice system harsher. There are, however, different ways to measure public opinion on criminal sentencing. While general attitudinal questions indicate the public to be very punitive in outlook, when they have to evaluate specific cases the results are slightly more positive. Drawing on data from the European Social Survey, the article aims to describe the current level of punitiveness in the Czech Republic, as measured by both above-mentioned indicators, and to assess whether the respondents' answers to such indicators are influenced by the same factors. Data show that Czechs tend to have relatively strong punitive attitudes. However, past studies have shown that people are less punitively inclined when they are judging a specific case. Moreover, regression analysis suggests that, rather than individual punitive sentiments, the general measure of punitiveness reflects cognitive and emotional reactions of a different nature (e.g. the quality of work of the court system), which means that the information on public attitudes it produces could be misleading.

Keywords: public attitudes to punishment, new punitiveness, restorative justice, prison population, ESS R 5

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2014, Vol. 50, No. 4: 495–520

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2014.50.4.106>

* Tento článek byl napsán s podporou grantu MŠMT č. LM2010012 a dále díky podpoře Grantové agentury České republiky (projekt GA ČR č. P408/12/2209 „Teoretické a trestně-politické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Eva Moravcová, oddělení Hodnotových orientací ve společnosti, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: eva.moravcova@soc.cas.cz; PhDr. Jan Tomášek, Ph.D., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, náměstí 14. října 12, 150 21 Praha 5, e-mail: jtomasek@iksp.justice.cz.

Úvod

Vzrůstající tendence k přísnějšímu trestání pachatelů trestných činů, které jdou ruku v ruce s úpadkem ideálů o možnosti jejich nápravy a opětovné integrace do společnosti, jsou zpravidla označovány termínem *punitivita*. Koncept punitivity může být chápán také jako významově neutrální, odkazující na samotný akt potrestání. Obvykle jím však míníme sklon k obviňování a trestání v případě nežádoucího jednání či překročení zákona [Maruna, King 2004; Snacken, Dumortier 2012] nebo upřednostňování přísnějších trestů (odnětí svobody) před tresty alternativními [Tomášek 2013]. Zároveň jde o relativně komplexní problém, protože odkazuje na širokou škálu aktérů, ať už mluvíme o veřejném mínění, politické sféře či rozhodnutích přijatých v rámci trestního soudnictví, a má jak kvantitativní (velikost vězeňské populace), tak kvalitativní (podmínky výkonu trestu či zvýšená pozornost věnovaná obětem a jejich právům) dimenzi [Snacken, Dumortier 2012].

Literaturou dokumentovaná nová punitivní vlna [Garland 2001; Pratt et al. 2013] je často vysvětlována jako reakce na stále se prohlubující sociální a ekonomickou nejistotu, která je výsledkem života v rizikové společnosti [viz Beck 1992]. Přetrvávající snahy o vytvoření dokonalého systému sociální kontroly a managementu rizik [Matthews 2005] dokumentují také oficiální statistiky. Ty poukazují na růst vězeňské populace v průběhu posledních desetiletí, a to nejen ve Spojených státech amerických, které s přehledem vedou žebříček nejvíce punitivních zemí světa [viz *International Centre for Prison Studies* 2010], ale i ve vybraných, zejména západních, zemích Evropy [Lappi-Seppala 2012; Snacken 2010].

Také v České republice, kde připadá na 100 000 obyvatel téměř 160 vězňů,¹ nabývají otázky trestní politiky na svém významu. Počty uvězněných osob se plynule zvyšují (v roce 2012 eviduje Český statistický úřad 22 644 vězňů) a země se tak již dlouhodobě potýká s extrémní přeplněností věznic, které byly ještě v roce 2012 obsazeny na 112 % své oficiální kapacity [Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2012]. Tato situace má přitom negativní dopad nejen na fyzickou a duševní kondici vězňů, ale také na státní rozpočet. Finanční náročnost správy těchto institucí je čím dál větší.

Výzkum v oblasti trestní politiky se v první řadě soustředí na ohodnocení podstaty samotných trestů, tedy na pravidla spojená s ukládáním různých druhů trestů a podmínky jejich výkonu. Například Kuhn [1996, 1999] uvádí, že způsob aplikace podmíněných trestů odnětí svobody či délka trestů obecně mohou významně ovlivnit počet uvězněných osob. Stejně důležitý je však také výzkum zabývající se postoji k trestání, o němž lze uvažovat ve dvou rovinách. První je ze sociologického hlediska vnímána jako objektivní, protože se soustředí na tresty ukládané soudci, druhá je pak spíše subjektivní, protože spadá do oblasti studia

¹ Před prezidentskou amnestií v roce 2013 však bylo toto číslo podstatně vyšší. Například v roce 2010 dokumentuje ICPS 209 vězňů na 100 000 obyvatel České republiky.

veřejného mínění [Kuhn 1993], které může prosazení méně přísných trestů do značné míry znesnadnit.

Vliv veřejného mínění na povahu kontrolních opatření daných zemí je diskutován mnoha autory [Cochran, Piquero 2011; Matthews 2005; Roberts, Hough 2005; Verfaillie 2012]. Jak uvádí Maruna a Kingová [2004: 85], „soudci nejsou ochotni ukládat alternativní tresty, bez ohledu na jejich efektivitu, když předpokládají, že by veřejnost s takovou možností nesouhlasila“. Stejně jednání lze očekávat také ze strany dalších státních úředníků, kteří o podobě trestů a způsobu jejich uplatňování rozhodují [van Kesteren 2009; Zander citován in Wanner, Caputo 1987]. Ochotu politiků zpřísnovat systém trestní justice v reakci na často mediálně vykonstruovaná přání veřejnosti bojovat proti vzrůstající kriminalitě popisuje tzv. trestní populismus [Roberts, Hough 2005]. Například Verfaillie [2012] definuje trestní populismus jako zjednodušující politický koncept, ve kterém již není podoba trestní politiky výsledkem racionální argumentace a diskuse mezi zástupci různých politických perspektiv, ale který pramení ze snahy politiků zajistit si přízeň a dostatečnou podporu lidí pro nadcházející volební období. Data oficiálních policejních statistik, self-reportových výzkumů delikvence či viktimologických studií nicméně naznačují, že úroveň celkové kriminality ve většině evropských zemí dlouhodobě stagnuje, či dokonce klesá [viz Aebi et al. 2010], a tak punitivní tendence veřejnosti pravděpodobně postrádají pevný základ. Jsou spíše výsledkem prohlubující se krize důvěry v systém trestní justice, značného nedostatku informací o podstatě trestů a jejich aplikaci v praxi či jiných sociálních činitelů [Doob, Roberts 1988; Pratt et al. 2013; Zeman et al. 2010]. Tomášek [2012] mimo jiné upozorňuje na to, že lidé, kteří mají větší povědomí o podstatě alternativních trestů, jako jsou obecně prospěšné práce, jsou k jejich užívání více nakloněni než ti, kteří tyto informace nemají.

Je známo, že výzkumy měřící postoje veřejnosti k trestání obecně formulovanou otázkou o přísnosti trestů popisují veřejnost jako silně punitivní. Nao-pak ohodnocení konkrétního trestného činu přináší o něco pozitivnější výsledky [Tomášek 2012; Verfaillie 2012; Zamble, Kalm 1990]. Tyto rozporuplné výsledky dokládají, jak velkou roli hraje v měření punitivity veřejnosti způsob metodologického ukotvení zkoumaného fenoménu. Předložený článek si proto klade za cíl popsat aktuální úroveň punitivity české veřejnosti tak, jak ji měří oba zmíněné indikátory, a zhodnotit, zda odpovědi respondentů ovlivňují stejné faktory.

Zatímco někteří autoři vnímají existenci punitivních postojů jako danou a předpokládají, že hostilita veřejnosti vůči narušitelům společenského řádu je v podstatě neměnná [Greenberg 2002; Zimring, Hawkins, Kamin 2001], jiní přikládají nárůst či pokles represivních tendencí ve společnosti různým sociálním vlivům, ať už jde o již zmíněnou důvěru v trestní instituce a nedostatečnou informovanost o způsobu trestání ze strany státu, nebo o obavy z kriminality, právní cynismus, kompliance, viktimizaci, spokojenost se společenskou situací a další [Cochran, Piquero 2011; Costelloe et al. 2002; Kuhn 1993; Maruna, King 2004; Tyler, Boeckmann 1997; Wanner, Caputo 1987; Zarafonitou 2011].

Teorie punitivních postojů

Jak konstatují Tyler s Boeckmannem [1997], pro vysvětlení punitivních postojů veřejnosti se nabízejí dva základní přístupy, a to teorie instrumentální a teorie symbolická. První z nich vychází z předpokladu, že primárním zdrojem těchto postojů je zájem občanů o vlastní bezpečnost a bezpečnost jejich blízkých. Pachatelé trestných činů představují citelné ohrožení, přičemž čím silněji jej lidé prožívají, tím více roste touha narušitele zákonů přísně trestat. Kořenem punitivity je tak podle této teorie strach ze zločinu, a to zejména z kriminálních skutků násilného charakteru [Wanner, Caputo 1987]. Ve větší míře bychom se s ní měli setkat v oblastech se zvýšenou kriminalitou a také u osob, které se již staly obětí trestné činnosti a obávají se, že by se jejich zkušenost mohla opakovat [Maruna, King 2004]. Teorie symbolická, označovaná někdy též jako expresivně-emotivní, klade naproti tomu důraz na symbolický význam porušování zákonů. Kriminalita představuje ohrožení norem, které občané považují za základ života společnosti, zatímco udělení trestu pachateli slouží k jejich znovupřipomenutí a upevnění, a tím i k větší soudržnosti celé komunity. Postoje k trestání zločinců proto nemusejí bezpodmínečně souviset s kriminalitou samotnou, ale spíše s tím, jaký význam jedinec přikládá obecnějším sociálním hodnotám.

Platnost instrumentální teorie zpochybnila řada výzkumů. Ukazuje se, že vztah mezi vyšší mírou strachu ze zločinu a punitivou není zdaleka tak jednoznačný, jak zastánci této teorie předpokládali. Studie, které se těmito jevy zabývaly, sice v některých případech určitou spojitost zaznamenaly [srov. např. Sprott, Doob 1997; Zarafonitou 2011], avšak většinou spíše zanedbatelnou a statisticky nevýznamnou [Kuhn 1993; Mayhew, van Kesteren 2002]. Mnoho odborníků se navíc kriticky staví i k samotnému konceptu strachu ze zločinu, respektive metodám, pomocí nichž jsou obavy z kriminality ve výzkumech zjišťovány [Farrall, Gadd 2004; Hale 1996; Lee 2007].

Uspokojivě prokázat se nedaří ani hypotézu, že k větší punitivitě tendují lidé, kteří mají s kriminalitou osobní zkušenost jako její bezprostřední oběti. Závěry některých studií dokonce překvapivě hovoří o opaku. V mezinárodním výzkumném projektu ICVS se v modelové kauze vyjádřilo pro přísnější potrestání pachatele formou uvěznění více respondentů, kteří nikdy viktimizováni nebyli, než obětí [Kuhn 1993]. K obdobným, tedy stejně paradoxním výsledkům došly i jiné výzkumy [Flanagan, McGarrell, Brown 1985; Roberts 2002]. Podle Walkera a Hougha [1988] může být jedním z důvodů skutečnost, že lidé, kteří osobní zkušenost s trestnou činností nemají, projevují sklon následky či dopady zločinu zveličovat – skutečné oběti jsou ve srovnání s nimi pragmatičtější. Zdá se nicméně, že určité rozdíly existují z hlediska typu trestné činnosti. Aertsen [2012] shrnuje závěry několika studií, z nichž mimo jiné vyplývá, že zatímco lidé, kteří se stali obětí vloupání, neinklinují ve srovnání se zbytkem populace k požadavku přísného trestu pro pachatele formou uvěznění, u pozůstalých po obětech vražd je situace jiná. Tvrdý trest pro viníka vidí zpravidla jako jedinou možnost, jak vyrovnat utrpení, kterým si sami prošli. Lišit se mohou také postoje v rámci jedné skupiny

poškozených. Jak ukázal výzkum Maguireho a Benetta [1982], mezi oběťmi vloupání byly punitivní postoje častější u jedinců, kterým trestný čin způsobil značnou škodu, a také u těch, kdo byli přesvědčeni, že pachatel daného skutku byli zkušení „profesionálové“. Osobní prožitek viktimizace může ovlivnit také vztah daného jedince k orgánům činným v trestním řízení. J. Gray [2009] se domnívá, že podstatné je především chování policistů nebo soudce k poškozenému, stejně jako spokojenost oběti s trestem, který je pachateli následně udělen.

Celkově je ovšem nutno konstatovat, že naprostá většina výzkumů nepřináší důkazy o tom, že by oběti zločinu zastávaly punitivnější postoje než zbytek populace [Aertsen 2012]. Tento poznatek je velmi důležitý i vzhledem k tomu, že jsou to právě „domnělé“ punitivní požadavky obětí, čím se velmi často argumentuje v okamžiku, prosazují-li politici zpřísnění trestní legislativy. Výzkumy zabývající se potřebami lidí dotčených zločinem přitom ukazují, že potrestání pachatele nemusí být tím, po čem oběti zločinu nejvíce touží. Pro mnoho z nich jsou podstatnější takové prvky, jako náhrada škody, kterou utrpěly, možnost vyjádřit se k řešení případu či slyšet upřímnou omluvu od pachatele [Dignan 2005; Wemmers 2002]. Také proto se v moderních systémech trestní justice stále více prosazují myšlenky restorativní justice, která se na uspokojení těchto potřeb primárně zaměřuje a která na zločin nenahlíží jako na prohřešek proti trestnímu zákonu, ale jako na zásah do mezilidských vztahů, na jehož řešení by se měli podílet přímo ti, jichž se týká [viz např. Umbreit, Coates, Kalan 1994; Zehr 2003; Zernova 2007]. S těmito principy souhlasí většina veřejnosti, jsou-li jí dostatečně vysvětleny. Potvrdil to i výzkum v našich podmínkách, uskutečněný Institutem pro kriminologii a sociální prevenci v roce 2008 [viz Rozum et al. 2009].

Dalším z faktorů, jejichž vliv na punitivitu byl již opakovaně zkoumán, je spokojenost občanů s reálnou kriminální politikou. Je známo, že naprostá většina výzkumů dospívá k závěru, že občané považují existující systém trestů za příliš „změkčilý“ a uvítali by celkové zpřísnění sankcí [Roberts, Hough 2005; Roberts, Stalans 1998; Stalans, Diamond 1990; Zamble, Kalm 1990]. Jedním z důvodů může být převažující a mnoha šetřeními zmapovaný názor veřejnosti (zřejmě i z důvodu zájmu médií o tuto oblast), že kriminalita neustále a nekontrolovatelně roste. Tento postoj v lidech neochvějně přetrvává, ačkoli kriminální statistiky i kriminologické výzkumy nic podobného v posledních letech nesignalizují. Mnoho občanů si pak domnělý nepříznivý vývoj kriminality spojuje s představou, že společnost se nedokáže zločinu rázně postavit [k tomu více u nás viz Zeman et al. 2011]. Platí přitom, že obecné povědomí o skutečné výši sankcí, které za trestnou činnost hrozí, je na velmi nízké úrovni. Ačkoli se občané k této problematice nezdráhají kriticky vyjádřit, jen malá část z nich o ní má dostatečný přehled. Změn, které jdou v „požadovaném“ duchu zpřísnění trestní represe, si veřejnost často ani nepovšimne. Náhorně to dokumentuje výzkum, který v roce 2012 uskutečnil Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Ačkoli nový trestní zákon, který vstoupil v platnost v roce 2010, citelně zvýšil tresty u závažných zločinů násilného či sexuálního charakteru, nadpoloviční většina respondentů vyslovila přesvědčení, že tresty za tento druh kriminality jsou u nás mírnější než před

deseti lety [Tomášek 2013]. Nabízí se proto otázka, zda kořeny punitivních postojů neleží v neinformovanosti občanů o skutečném stavu kriminality a efektivitě jednotlivých nástrojů její kontroly. Některé studie naznačují, že by takový vztah existovat mohl. Wanner a Caputo [1987] například hovoří o tom, že respondenti, kteří měli lepší přehled o stavu násilné kriminality v zemi, projevovali vůči jejím pachatelům méně punitivní postoje. Experimentálně byla již v několika výzkumech dokumentována menší punitivita také u osob, které na rozdíl od kontrolní skupiny dostaly předem stručné informace o existujícím systému trestání a práce s pachateli [Roberts, Hough 2005].

Pozoruhodné jsou regionální rozdíly, které zaznamenáváme v mezinárodních výzkumech. Příkladem může být projekt ICVS (Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti), který se uskutečnil již pětkrát (poprvé v roce 1989) a v němž bylo v souhrnu osloveno více než 350 000 respondentů v 80 různých zemích světa. Punitivita je v jeho rámci zkoumána pomocí otázky, jaký trest by dotázaný uložil jednadvacetiletému pachateli, který je podruhé v životě souzený za vloupání (tentokrát z bytu, do něhož se vloupal, odcizil televizor). Respondenti mohou volit mezi variantami peněžitého trestu, nepodmíněného trestu odnětí svobody (v rozmezí do 1 roku, přes 1 rok do 3 let, přes 3 roky do 5 let, na více než 5 let), obecně prospěšných prací a podmíněného trestu, eventuálně mohou uvést i trest jiný. Jako nejvíce punitivní lze chápat skupinu, která v této modelové kauze určí jako nejvhodnější trest uvěznění pachatele. Analýzy, které s daty z ICVS pracují, jasně ukazují, že počet těchto respondentů byl v různých zemích odlišný – ve výzkumu v roce 2005 například volilo trest odnětí svobody v průměru 38 % respondentů. Velký rozdíl však bylo možno vysledovat mezi občany ekonomicky vyspělých zemí, kde činil průměr 37 %, a občany zemí rozvojových s průměrem 58 %. Také v rámci Evropy byly zjištěny propastné rozdíly – zatímco ve Švýcarsku by daného pachatele poslalo za mříže pouze 12 % respondentů a ve Francii nebo Rakousku 13 %, v Severním Irsku by to bylo již 53 % respondentů a v Anglii a Walesu 51 % [van Dijk, van Kesteren, Smit 2007].

Kuhn [1993] ve své práci testoval na datech ICVS hypotézu, zda počet osob volících pro pachatele trest uvěznění souvisí s celkovou mírou viktimizace v dané zemi. Ukázalo se, že korelace mezi těmito ukazateli je v podstatě zanedbatelná, což potvrzuje výše diskutovaná zjištění, že oběti trestných činů nejsou punitivnější než občané bez přímé zkušenosti s trestnou činností. Stejný autor ale zároveň zjistil jinou a velmi zajímavou souvislost – ukázalo se, že existuje jednoznačné spojení mezi podílem respondentů volících uvěznění a statistickým údajem o počtu uvězněných na 100 000 obyvatel. Čím vyšší tento koeficient v dané zemi je, tím větší zastání trest odnětí svobody mezi jejími obyvateli v modelovém případě měl. Kauzalitu je zde nicméně těžké posoudit. Je možné, že obyvatelstvo příslušné země je svým naladěním velmi punitivní, a proto jsou její věznice plné, avšak platit může i předpoklad, že uplatňovaná trestní politika vede k velké míře ukládání trestů odnětí svobody, což občany přiměje vnímat tento trest jako běžnou a vyhovující reakci na trestný čin. O možnosti tohoto „zpětného vlivu“ praktické kriminální politiky na postoje občanů uvažují i další autoři. Výzkumy

například naznačují, že v zemích, kde je praktikován trest smrti, má tato sankce mezi obyvateli větší podporu, než ve státech, které ji zrušily [Kury, Zapletal 2002]. Sluší se ovšem dodat, že pozdější kola projektu ICVS již signifikantní vztah mezi uvedenými znaky neprokázala [Mayhew, van Kesteren 2002].

Postoje občanů k trestání spojují někteří autoři s mírou jejich důvěry v instituce zajišťující výkon práva – tedy zejména v policii, státní zastupitelství a soudy. Předpokládá se, že touha veřejnosti zpřísnit sankce odráží v tomto smyslu její přesvědčení, že orgány činné v trestním řízení nepostupují vůči zločincům dostatečně razantně. Zimring spolu se svými kolegy [2001] skutečně potvrdil, že respondenti, kteří ve vztahu ke zmíněným institucím dávali najevo vysokou nedůvěru, byli současně častěji nakloněni silně represivním opatřením typu zákona „tříkrát a dost“. V jiných studiích se však vztahy mezi těmito jevy ukazují být složitější. Cochran a Piquero [2011] na vzorku obyvatel Německa zjistili, že zcela odlišný je vliv důvěry v policii a důvěry v soudy. Zatímco respondenti, kteří nedůvěřují policii, byli spíše proti zpřísnění trestů, u těch, kdo nedůvěřovali soudům, dominovaly naopak punitivnější postoje. Citovaní autoři se domnívají, že jedním z možných vysvětlení může být obava o to, jak policie zachází s lidmi podezřelými ze spáchání trestného činu. Domnívá-li se občan, že policie není schopná správně posoudit, kdo je a kdo není pachatel, pak lze předpokládat i rozpaky z možnosti, že budou přísné tresty uděleny nevinným osobám.

Zastánci symbolické či expresivně-emozivní teorie příčin punitivity vnášejí na celou problematiku jiný pohled. Snaží se ukázat, že důležitější než to, co si jedinec myslí o kriminalitě či o práci policie nebo soudů, jsou postoje týkající se sociálních hodnot a norem. Tyler s Boeckmannem [1997] jsou přesvědčeni, že klíčový je v tomto smyslu význam, jaký jedinec přikládá morální soudržnosti, a to zejména ve vztahu k hodnotám rodiny a etnocentrismu (ve smyslu postoje k různorodosti komunity, v níž žije). Výzkum uvedených autorů dospěl k závěru, že čím více se občan obává, že tradiční hodnoty, které podle jeho mínění drží společnost „pohromadě“, postupně upadají, tím punitivnější je jeho přístup k pachatelům trestné činnosti. Podobný efekt můžeme předpokládat u znepokojení občanů ze ztráty dalších jistot [Maruna, King 2004]. Žijeme-li v době, která je plná sociálních, ekonomických a jiných ohrožení, naše tolerance vůči nebezpečným jevům, k nimž pachatele trestných činů můžeme přiřadit, rapidně klesá. Do jisté míry mohou dokonce v symbolické rovině sloužit jako pomyslní „obětí beránci“. Hovland a Sears [1940] již ve čtyřicátých letech 20. století názorně dokumentovali, jak v tomto směru může působit nepříznivá ekonomická situace. Zjistili negativní korelaci mezi cenou bavlny na americkém trhu a počtem případů veřejného lynčování. V okamžiku, kdy byli farmáři frustrováni vývojem ceny, byla největší pravděpodobnost, že si svůj vztek vybíjí na příslušnících černošské minority obviněných ze spáchání zločinu.

Zdá se nevyhnutelné, aby výzkumy, hledající kořeny punitivity, neopomíjely faktory, související s obecnějšími sociálními hodnotami a postoji občanů k nim. Povaha postojů k trestání může být spíše emocionální, a nikoli racionální [Maruna, King 2004]. Z toho vyplývá, že jde o hlubší a komplexnější psychické procesy,

u nichž budeme jen složitě hledat a prokazovat vazbu na takové jevy, jako je aktuální stav kriminality nebo obavy respondenta z ní. V některých výzkumech, které tento širší pohled na punitivitu uplatnily, dospívají odborníci k důležitým zjištěním. Daří se prokázat, že nespokojenost občanů s kvalitou jejich života a obecnější pocity ohrožení vedou k vyšší míře punitivity [Tyler, Boeckmann 1997; Zafonitou 2011]. Současné ale platí, že ani v těchto souvislostech nejsou vždy vztahy mezi proměnnými takové, jak bychom předem očekávali. Skupiny obyvatelstva, které se dlouhodobě potýkají s určitou mírou diskriminace, se například projevují méně punitivně, což může souviset se skutečností, že mají současně tendenci vnímat systém trestní justice jako nespravedlivý [Gray 2009]. Cochran s Piquerem [2011] pro změnu objevili, že spokojenost s vlastním životem nekoreluje s nižší, ale naopak vyšší punitivitou respondenta. Jakkoli můžeme spekulovat o tom, že za tímto postojem stojí zájem o udržení vlastního „statu quo“, sami citovaní autoři podotýkají, že v této oblasti bude nutno uskutečnit řadu dalších výzkumů, abychom na vyslovené otázky dostali uspokojivé odpovědi.

Tradičně zkoumanými faktory, u nichž předpokládáme vliv na punitivní postoje respondentů, je pohlaví, věk a vzdělání. Závěry výzkumů obvykle hovoří o tom, že muži jsou punitivnější než ženy [Kuhn 1993; Mayhew, van Kesteren 2002], avšak zjištěné rozdíly nebývají zásadní, a navíc existují studie, které dospěly ke zcela opačným zjištěním [Sprott 1999; Zafonitou 2011]. Vyšší punitivitu žen přitom někteří autoři v duchu instrumentální teorie předvídají, neboť ženy se dle studií na téma strachu ze zločinu častěji přiznávají k obavám, že by se mohly stát jeho obětmi [Reynolds, Craig, Boer 2009]. Podobně nejednoznačné závěry vyplývají z analýz, zaměřených na vazby mezi punitivitou a věkem respondenta. Objevují se sice poznatky, že punitivnější jsou spíše lidé vyššího věku, avšak neplatí to o všech výzkumech [Mayhew, van Kesteren 2002; Tyler, Boeckmann 1997]. Setkat se můžeme také se zjištěním, že zatímco u mužů platí, že mladší jsou méně punitivní než starší, u žen je tomu naopak [Kuhn 1993].

Faktorem, který se ve srovnání s faktory předchozími zdá být ve vztahu k punitivitě snadněji doložitelný, je vzdělání [Mayhew, van Kesteren 2002]. Jednotliví autoři docházejí ke shodnému závěru, že lidé, kteří dosáhli jeho vyšší úrovně, jsou méně punitivní [srov. např. Cochran, Piquero 2011; Tyler, Boeckmann 1997; Zafonitou 2011]. Důvodem může být fakt, že se zvyšujícím se vzděláním roste informovanost o reálném rozsahu i trendech kriminality [Pfeiffer, Windzio, Kleimann 2005], která pak ovlivňuje samotné punitivní postoje. Jak ve své práci konstatuje Kuhn [1993], předpokládaný vztah mezi vzděláním a příjmem nás vede k úvaze, že také jeho výše by měla s punitivními postoji korelovat. Tento předpoklad se však obecně nepotvrzuje, neboť socioekonomický status jedince významně ovlivňuje i další faktory, nikoli jen dosažený stupeň vzdělání. Výsledky výzkumů jsou v tomto případě nejednoznačné – zatímco někteří autoři signifikantní rozdíly v postojích k pachatelům trestné činnosti mezi příslušníky různých socioekonomických skupin obyvatelstva nezaznamenali [Payne et al. 2004], v jiných šetřeních se vztah mezi těmito ukazateli naopak potvrdil [Schoepfer, Carmichael, Piquero 2007].

Jak lze punitivitu měřit?

Podstatné výzvy pro výzkum zůstávají také v rovině metodologické. Existuje více způsobů, jak punitivitu zjišťovat, přičemž je známo a v odborné literatuře podrobně dokumentováno, že určitý typ otázek vyvolává punitivnější reakce než typ jiný. Důležitá je především míra obecnosti. V dosavadních výzkumech na toto téma bylo zjištěno, že pokud založíme dotazování výhradně na otázkách formulovaných v obecné rovině (např. otázka na to, zda jsou tresty za kriminalitu dostatečně přísné), respondenti se zpravidla projeví velmi punitivně. Většina z nich se vysloví v tom smyslu, že tresty jsou příliš mírné nebo justice k pachatelům příliš shovívavá [Kury, Ferdinand 1999; Stalans, Diamond 1990]. Méně punitivní obrázek veřejného mínění bychom měli získat tehdy, bude-li zjišťování postojů založeno na posouzení konkrétní kriminální kauzy a rozhodnutí respondenta o trestu pro jejího pachatele [Roberts, Hough 2005]. Výsledky takových studií ukazují, že lidé se výběrem vhodné sankce velmi blíží reálné praxi justice [Zamble, Kalm 1990]. Proč tomu tak je?

U obecně kladených otázek se nevyhneme pochybnostem, k čemu konkrétně se respondentova reakce vztahuje. Kriminalita má mnoho podob i typů, a tak není jasné, zda se vyjádřená nespokojenost s výší trestů vztahuje na všechny s ní související jevy, nebo jen na některé. Lidé například mohou mít pocit, že tresty za násilnou trestnou činnost jsou přehnaně mírné, avšak postih jiných oblastí nelegálního chování jim naopak může připadat nepřiměřený [Viki, Bohner 2009]. Pravděpodobné je navíc i to, že při odpovědi na tento typ otázek si respondenti automaticky vybavují nejzávažnější kriminální delikty či nejproblémovější pachatele, tedy kauzy, o nichž přednostně informují média [Roberts, Hough 2005; Roberts, Stalans 1998]. Často se však setkáme s názorem, že takto formulované otázky zachycují spíše obecné postoje respondenta k justičnímu systému, založené na jeho hlubší politické orientaci, hodnotách nebo informacích, kterými jedinec disponuje [Stalans, Diamond 1990]. Jak jsme již naznačili, veřejnost má zpravidla velmi malou povědomost o podstatě trestů a fungování systému trestní justice, což může být příčinou obecné nedůvěry v postupy této instituce. Podobně také Jackson a jeho kolegové [European Social Survey 2011] varují, že obecné indikátory punitivity selhávají při rozlišování mezi individuální touhou potrestat a postoji veřejnosti týkajícími se trestní politiky a soudnictví. Skutečnost, že se v těchto postojích odrážejí kognitivní i emocionální reakce na podněty nejrozličnějšího druhu, pak také znemožňuje jakékoli závěry ve smyslu předvídání jedincova chování v jiných situacích [Zamble, Kalm 1990].

Šetření pracujících s modelovými a detailněji popsány kauzami navozují odlišnou situaci. Respondent se na základě poskytnutých informací zamýšlí nad různými aspekty případu a charakteristikami pachatele, což jej přibližuje práci skutečných soudců (také proto se tento postup někdy nazývá „technikou fiktivního soudce“ [viz Kury, Zapletal 2002]). Autoři se více méně shodují, že míru punitivity lze za těchto okolností lépe odhadnout [Stalans, Diamond 1990; Zamble, Kalm 1990]. Bylo však zjištěno, že volba přísnějšího potrestání pro pachatele je

závislá na druhu posuzovaného trestného činu. Objevuje se zejména v odpovědích, kdy se posuzovaná modelová kauza týká závažných deliktů a kdy je pachatelem recidivista [Zamble, Kalm 1990]. Důležitou roli přirozeně hrají také nabízené varianty odpovědí, stejně jako dostatečné informace o tom, co výkon jednotlivých sankcí obnáší [Roberts, Hough 2005]. Znalost některých trestů, které slouží jako alternativy k trestu odnětí svobody, přitom bohužel není mezi veřejností na potřebné úrovni, což se ve výzkumech veřejného mínění na téma postojů k trestání může projevit [Maruna, King 2004]. Relevantnost výsledků studií, které zjišťují punitivitu veřejnosti na základě konkrétních kauz, tak může být závislá nejen na tom, do jaké míry informujeme respondenta o postatě jednotlivých trestů, ale také na tom, jaké kauzy mu předložíme k posouzení [Stalans, Diamond 1990; Zamble, Kalm 1990]. Obecně však platí, že občané jsou sice nemilosrdní k pachatelům, kteří se dopustí nejzávažnějších forem zločinů, avšak současně podporují shovívavý přístup a zaměření trestů na převýchovu všude tam, kde lze oprávněně věřit v efekt či smysl takových snah [Maruna, King 2004].

Data a metoda

Studie využívá data ze sociálněvědního výzkumu *European Social Survey Round 5* (ESS R 5),² který byl v České republice realizován v průběhu října 2010 a března 2011 a kterého se zúčastnil reprezentativní vzorek 2386 respondentů. Otázky měřící punitivní postoje veřejnosti byly integrovány do rotačního modulu *Trust in Criminal Justice: A Comparative European Analysis*. Ten se z velké části zabýval důvěrou veřejnosti v orgány činné v trestním řízení, jejich legitimitou v očích občanů či ochotou veřejnosti dodržovat zákony. ESS R 5 je součástí evropského projektu *European Social Survey*, kterého se v současné době účastní více než 30 zemí. Tento mezinárodní výzkum, jehož první vlna byla zahájena v letech 2002/2003, je opakován každé dva roky s cílem poskytnout dlouhodobá srovnávací data týkající se hodnot, postojů, chování, sociodemografických a sociostrukturních charakteristik evropských národů [Jowell et al. 2007].

Indikátory punitivity v ESS R 5

Punitivita veřejnosti je v ESS R 5 měřena dvěma rozdílnými otázkami [viz *European Social Survey 2011*], což nám mimo jiné dává jedinečnou příležitost je porovnat. První, obecná, se ptá, do jaké míry respondenti souhlasí nebo nesouhlasí na pětibodové škále od 1 do 5 (1 = rozhodně souhlasím / 5 = rozhodně nesouhlasím) s tím, že lidé, kteří poruší zákon, by měli dostávat tvrdší tresty, než jaké by jim byly za spáchání daného trestného činu v dnešní době uloženy: *Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s každým z následujících výroků o dnešní České republice...*

² *European Social Survey: „ESS Round 5“* (výzkumná data za rok 2010).

Lidem, kteří poruší zákon, by měly být ukládány mnohem tvrdší tresty, než dostávají dnes. Respondent zastává punitivní postoje k trestání, pokud na otázku odpověděl kladným způsobem, tedy rozhodně souhlasím nebo souhlasím.

Posouzení konkrétního případu umožňuje respondentům druhá otázka, která zjišťuje, jaký z trestů (s možnostmi odpovědi odnětí svobody, podmíněný trest odnětí svobody, pokuta, veřejně prospěšné práce a jiný trest³) by měl podruhé souzený pětadvacetiletý pachatel dostat za vloupání: *Lidé mají různé představy o tom, jaké tresty by měli pachatelé dostávat. Představte si třeba případ pětadvacetiletého muže, který je podruhé odsouzen za vloupání. Který z následujících trestů by podle vás měl dostat? V tomto případě byly respondentovy postoje k trestání označeny jako punitivní, jestliže by pachateli uložil trest odnětí svobody proti jednomu ze zkoumaných alternativních trestů. Odpověď „jiný trest“ tedy nebyla do analýzy dat zahrnuta.*

Postup analýzy dat

Cílem analýzy, která je rozdělena do dvou částí, je porovnat oba zmíněné indikátory punitivity a zhodnotit, do jaké míry se od sebe liší. První část se zaměřuje na popis aktuální úrovně punitivity české veřejnosti. Soustředíme se také na to, zda se tyto hodnoty mění v závislosti na sociodemografických charakteristikách, jako jsou pohlaví, věk a vzdělání respondenta. V druhé části se pomocí vícerozměrné analýzy dat, konkrétně multinomiální a binární logistické regrese, pokusíme najít faktory, které, v souladu s dosavadní literaturou věnující se tomuto tématu jak v zahraničí, tak v České republice, punitivní postoje české veřejnosti nejvíce ovlivňují (viz výše). Pro účely regresní analýzy byly pozitivní (rozhodně souhlasím a souhlasím) a negativní (rozhodně nesouhlasím a nesouhlasím) odpovědi na obecnou otázku měřící punitivitu veřejnosti sloučeny, čímž vznikla proměnná s třemi možnostmi odpovědi: „souhlasím“, „ani souhlas, ani nesouhlas“ a „nesouhlasím“. Konkrétní otázka byla překódována na binární proměnnou, kde hodnota 1 znamená punitivní postoj (upřednostňování odnětí svobody) a 0 podporu alternativních trestů, jako jsou podmíněný trest odnětí svobody, pokuta a veřejně prospěšné práce.

Kontrolní a nezávislé proměnné

V případě obou regresních modelů kontrolujeme všechny výše zmíněné sociodemografické charakteristiky, tedy pohlaví (1 = muž, 0 = žena), věk a vzdělání. To bylo pro účely analýzy překódováno tak, že hodnota 1 označuje responden-

³ Podle trestního zákona je správné označení pro zmíněné alternativní tresty obecně prospěšné práce a peněžitý trest. Autoři se nicméně drží termínů užitých v dotazníku ESS R 5.

Tabulka 1. Deskriptivní statistiky

Proměnná	M	SD	Min.	Max.
Závislá				
Tvrdší tresty lidem, kteří poruší zákon	1,34	0,58	1	3
Trest pro dvakrát souzeného lupiče (1 = odnětí svobody)	0,65	0,48	0	1
Kontrolní				
Pohlaví (1 = muž)	0,51	0,50	0	1
Věk (škála)	44,01	17,20	15	92
Vzdělání (1 = VŠ)	0,10	0,30	0	1
Nezávislá				
Viktimizace (1 = ano)	0,12	0,32	0	1
Obavy z vloupání (1 = ano)	0,59	0,49	0	1
Obavy z násilí (1 = ano)	0,54	0,50	0	1
Nekompliantní chování (index)	1,44	0,59	1	5
Spokojenost se společenskou situací (index)	4,54	1,63	1	9
Poslušnost zákonů (1 = ano)	0,70	0,46	0	1
Práce soudů	1,93	0,77	1	3

Zdroj: ESS R 5.

Poznámka: Proměnné překódovány tak, jak vstupují do regresní analýzy.

ty s vysokoškolským diplomem. Mezi nezávislé proměnné řadíme viktimizaci jedince, obavy z kriminality, spokojenost se společenskou situací, nekompliantní chování, závazek poslušnosti zákonů a ohodnocení kvality práce soudů.

Viktimizace vstupuje do regresní analýzy jako binární proměnná, přičemž hodnota 1 znamená, že se sám respondent nebo někdo z jeho domácnosti stal během posledních pěti let obětí loupeže, vloupání či fyzického napadení. *Obavy z kriminality*, přesněji obavy z vyloupení respondentova domova a faktu, že by se mohl stát obětí násilného trestného činu, jsou měřeny na čtyřbodové škále, kde hodnota 4 značí žádné obavy. Do regresní analýzy vstupovaly proměnné v binární podobě (0 = žádné obavy). *Spokojenost se společenskou situací* a *nekompliantní chování* představují vážené sumační indexy (součet hodnot vydělený platnými odpověďmi). Cronbachovo alfa (0,788), stejně jako faktorová analýza jednotlivých položek spokojenosti se společenskou situací poukázaly na poměrně vysokou konzistenci výsledné škály a existenci jedné latentní proměnné. Ta je respondenty ohodnocena na devítibodové škále, přičemž 9 znamená nejvyšší možnou spokojenost, zachycující, jak respondenti hodnotí různé (avšak minimálně dva) aspekty společenského dění v České republice, jako jsou stav ekonomiky, vzdělá-

vání a zdravotnictví, práce vlády či fungování demokracie. Nekompliantní chování vyjadřuje neposlušnost zákonů či jejich nedodržování [Jackson et al. 2011; Tyler 2006]. V ESS R 5 byla tato proměnná měřena otázkami zjišťujícími, kolikrát se respondenti dopustili následujících skutků: nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody, koupě kradené věci a spáchání dopravního přestupku, jako je překročení rychlosti nebo projetí na červenou. Hodnota Cronbachova alfa je nižší, nicméně faktorová analýza prokázala existenci jedné latentní dimenze [více o indikátoru viz European Social Survey 2011]. Výsledná proměnná je měřena na pětibodové škále, kde hodnota 5 znamená častější páchaní výše zmíněných skutků. Konečně, na pětibodové škále je měřen také závazek *poslušnosti zákonů* (1 = rozhodně souhlasím / 5 = rozhodně nesouhlasím), kde zjišťujeme názory respondentů na to, zda by se měly všechny zákony striktně dodržovat, stejně tak jako *ohodnocení práce soudů*, kde se respondentů ptáme, zda si myslí, že soudy odvádějí dobrou nebo špatnou práci (1 = velmi dobrou práci / 5 = velmi špatnou práci). Vzhledem k nízkému počtu odpovědí u extrémních (negativních) hodnot, které v regresní analýze vedou k nespolehlivým odhadům koeficientů, jsme proměnnou týkající se závazku poslušnosti zákonů převedli na binární proměnnou (1 = ano). Dále byly sloučeny pozitivní (velmi dobrou práci a dobrou práci) a negativní (velmi špatnou práci a špatnou práci) odpovědi na kvalitu práce soudů, čímž vznikla nová proměnná s třemi kategoriemi odpovědí: „dobrá“, „ani dobrá, ani špatná“ a „špatná“.

Tabulka 1 ukazuje deskriptivní statistiky pro analyzované proměnné tak, jak vstupují do regresní analýzy. Například věkový průměr respondentů se pohybuje okolo 44 let a ve zkoumaném vzorku je více jak polovina mužů (51 %). Data dále naznačují, že respondenti jsou spíše punitivně naladěni. Častěji souhlasí s tím, že by se lidem, kteří poruší zákon, měly ukládat tvrdší tresty (1,34), a skoro dvě třetiny z nich (65 %) by dvakrát souzenému lupiči uložily trest odnětí svobody. Téměř tři čtvrtiny respondentů (70 %) jsou toho názoru, že zákony by se měly striktně dodržovat. Kvalita práce soudů je pak vnímána jako spíše špatná (1,93).

Úroveň punitivních postojů⁴

Z porovnání otázek měřících punitivní postoje občanů (viz Tabulka 2) zjišťujeme, že obecně formulovaná otázka, v souladu s odbornou literaturou, generuje více punitivně zaměřených jedinců. Za porušení zákona by měli lidé dostávat přísnější tresty, než jaké dostávají dnes podle asi tří čtvrtin respondentů (72 %). Naproti tomu dvakrát odsouzeného lupiče by do vězení poslaly přibližně dvě třetiny z nich (65 %). Podmíněný trest odnětí svobody či veřejně prospěšné práce by zvolila skoro jedna třetina respondentů (30 %). Nejméně frekventovaným alternativním trestem je tak pokuta.

⁴ Statistická významnost (signifikance) vztahů v této části textu je testována statistikou χ^2 , $p < 0,05$.

Tabulka 2. Indikátory punitivity (celkem a podle pohlaví)

Ukládání tvrdších trestů lidem, kteří poruší zákon ^a	abs.	%	% (muži)	% (ženy)
Rozhodně souhlasím	647	27,8	26,2	29,6
Souhlasím	1026	44,2	44,7	43,7
Ani souhlas, ani nesouhlas	519	22,4	23,2	21,5
Nesouhlasím	92	4,0	4,6	3,3
Rozhodně nesouhlasím	37	1,6	1,3	1,9
<i>Punitivní</i>	1673	72,0	70,9	73,3
Trest pro dvakrát souzeného lupiče ^b	abs.	%	% (muži)	% (ženy)
Odnětí svobody	1433	64,5	66,6	62,3
Podmíněný trest odnětí svobody	353	15,9	16,4	15,5
Pokuta	113	5,1	4,9	5,2
Veřejně prospěšné práce	322	14,5	12,1	17,0
<i>Punitivní</i>	1433	64,5	66,6	62,3

Zdroj: ESS R 5.

Poznámka: N^a = 2321; N^b = 2220.

Tabulka 3. Indikátory punitivity (podle věku) v %

Ukládání tvrdších trestů lidem, kteří poruší zákon ^a	15–24	25–39	40–64	65 a více
Rozhodně souhlasím	20,2	28,7	28,1	34,8
Souhlasím	45,7	42,9	46,1	38,1
Ani souhlas, ani nesouhlas	28,5	20,6	21,1	22,6
Nesouhlasím	2,4	5,7	3,6	3,9
Rozhodně nesouhlasím	3,2	2,1	1,1	0,6
<i>Punitivní</i>	65,9	71,6	74,2	72,9
Trest pro dvakrát souzeného lupiče ^b	15–24	25–39	40–64	65 a více
Odnětí svobody	52,7	65,7	67,3	67,3
Podmíněný trest odnětí svobody	20,3	16,6	14,2	15,2
Pokuta	7,8	4,1	4,4	6,1
Veřejně prospěšné práce	19,2	13,6	14,1	11,4
<i>Punitivní</i>	52,7	65,7	67,3	67,3

Zdroj: ESS R 5.

Poznámka: N^a = 2320; N^b = 2221.

Oba indikátory spolu pozitivně korelují, jde však o relativně slabý vztah, který mimo jiné naznačuje, že většina respondentů souhlasí s udělováním tvrdších trestů pro ty, kteří poruší zákon, bez ohledu na to, jaký trest by uložili dvakrát souzenému lupiči.⁵

Sledujeme také rozdíly mezi respondenty z hlediska sociodemografických charakteristik. V případě obecné otázky nejsou rozdíly mezi pohlavími statisticky významné, naopak u konkrétního trestného činu zastávají muži mírně punitivnější postoje než ženy (viz Tabulka 2). Podobně je tomu v případě vzdělání. To, že jsou lidé s vyšším vzděláním obvykle méně punitivní, se potvrdilo pouze v případě konkrétní otázky. Statisticky významný vztah v případě obou zmíněných indikátorů nacházíme u věku, který jsme si pro názornější prezentaci výsledků překódovali do čtyř kategorií (viz Tabulka 3). S přibývajícím věkem roste punitivita respondentů, což potvrzují například i Costelloe et al. [2002]. Jak jsme již ale uvedli, některé výzkumy přinášejí výsledky opačného charakteru. Podle Kuhna [1993] jsou starší lidé více punitivní například ve Velké Británii, Německu či některých severských zemích, naopak punitivnější názory u mladých jsou sledovány ve Švýcarsku, Belgii, Francii nebo Spojených státech amerických. Vyšší punitivitu mužů [van Kesteren 2009; Maruna, King 2004] a méně vzdělaných lidí dokumentují i další studie [Cochran, Piquero 2011; van Kesteren 2009; Tyler, Boeckmann 1997]. Van Kesteren [2009] nicméně upozorňuje na to, že pokud jsou tyto proměnné zahrnuty do složitějších statistických modelů, může být jejich vysvětlující potenciál velmi nízký. Stejná situace nastává také v případě České republiky, kde zmíněné proměnné ztrácí při statistické kontrole dalších faktorů svůj význam (viz níže).

Zdroje punitivních postojů

V následující části textu se pokusíme zhodnotit, jakým způsobem reflektují analyzované indikátory punitivity postoje českých občanů k trestání. Za tímto účelem využijeme multinomiální a logistickou regresi, jejichž prostřednictvím se pokusíme najít faktory, které odpovědí na tyto indikátory ovlivňují nejvíce (viz Tabulka 4 a 5). První model (M1) zahrnuje pouze kontrolní proměnné, tedy pohlaví, věk a vzdělání respondenta, druhý (M2) pak proměnné týkající se viktimizace vlastní či osoby blízké, obav z kriminality (z vloupání či násilí) a nekompliantního chování. Finální model (M3) bere v úvahu všechny analyzované proměnné, tedy včetně závazku poslušnosti zákonů, spokojenosti se společenskou situací a vnímanou kvalitou práce soudů.

Jak ukazují data, pohlaví, věk a vzdělání nemají na závislou proměnnou, měřenou obecnou otázkou, podstatný vliv (Tabulka 4). Mezi proměnné ovlivňující

⁵ $C_{\text{norm}} = 0,171$; z důvodu rozsahu textu výsledky dokumentující vztah obou indikátorů navzájem či vzhledem ke vzdělání v této kapitole neprezentujeme.

Tabulka 4. Multinomiální logistická regrese – první část

Proměnná	M1		M2		M3	
	b	OR	b	OR	b	OR
Souhlasí						
Konstanta	2,252		3,324		3,302	
<i>Kontrolní</i>						
Pohlaví (1 = muž)	-0,252	0,777	-0,119	0,888	-0,069	0,933
Věk (škála)	0,012	1,012	0,010	1,010	0,009	1,009
Vzdělání (1 = VŠ)	-0,304	0,738	-0,148	0,863	-0,149	0,862
<i>Sociální faktory</i>						
Viktimizace (1 = ano)			-0,697	**	-0,701	**
Obavy z vloupání (1 = ano)			-0,013	0,987	-0,001	0,999
Obavy z násilí (1 = ano)			-0,215	0,807	-0,216	0,806
Nekompliantní chování (index)			-0,565	**	-0,557	**
Poslušnost zákonů (1 = ano)					0,717	**
Spokojenost se spol. situací (index)					0,030	1,030
Práce soudí:						
Dobrá					-0,732	*
Ani dobrá, ani špatná					-0,808	**
Špatná (srov.)						0,446

Tabulka 4. Multinomiální logistická regrese – dokončení

Proměnná	M1		M2		M3	
	b	OR	b	OR	b	OR
Ani souhlas, ani nesouhlas						
Konstanta	1,333		2,034		2,074	
<i>Kontrolní</i>						
Pohlaví (1 = muž)	-0,160	0,852	-0,034	0,966	-0,068	0,934
Věk (škála)	0,004	1,004	0,003	1,003	0,007	1,007
Vzdělání (1 = VŠ)	-0,159	0,853	-0,055	0,946	-0,049	0,952
<i>Sociální faktory</i>						
Viktimizace (1 = ano)			-0,620	*	-0,613	*
Obavy z vloupání (1 = ano)			-0,345		-0,359	
Obavy z násilí (1 = ano)			0,184		0,205	
Nekompliantní chování (index)			-0,362	*	-0,462	**
Poslušnost zákonů (1 = ano)					-0,632	**
Spokojenost se spol. situací (index)					0,104	
Práce soudů:						
Dobrá						
Ani dobrá, ani špatná					-0,216	
Špatná (srov.)					-0,173	
Cox & Snell		0,006		0,025		0,097
Pseudo R²		0,008		0,033		0,127

Zdroj: ESS R 5.

Poznámka: Závísíla proměnná Ukládání tvrdších trestů lidem, kteří poruší zákon. Ref. kategorie „nesouhlasí“. N = 2162; ** sign. na hladině 0,01; * sign. na hladině 0,05.

punitivní postoje respondentů nejvíce patří zejména viktimizace, nekompliantní chování, závazek poslušnosti zákonů a vnímaná kvalita práce soudů (viz M3). Při statistické kontrole ostatních proměnných v modelu zjišťujeme, že fakt, že se respondent nebo někdo z jeho rodiny stal v minulosti obětí nějakého trestného činu ($OR_{M3} = 0,496; 0,542$) nebo se dopustil nějakého podvodu či přestupku ($OR_{M3} = 0,573; 0,630$) přispívá k nižší punitivitě. Také ti, kteří věří, že soudy odvádějí dobrou práci nebo jsou ve svém názoru neutrální, mají menší šanci ($OR_{M3} = 0,481; 0,446$) souhlasit s výrokem o zpřísnění trestů pro lidi, kteří poruší zákon (v porovnání s kategorií „nesouhlasí“). Zajímavý se ukazuje být vztah mezi punitivitou a závazkem poslušnosti zákonů. Lidé, kteří mají jasný názor na to, že zákony by se měly dodržovat, jsou méně nerozhodní a častěji zastávají pozitivní ($OR_{M3} = 2,048$) či negativní ($OR_{M3} = 0,532$ pro neutrální postoj „ani souhlas, ani nesouhlas“) stanovisko ohledně přísnosti trestů.

Zohledněním proměnných, které měří závazek poslušnosti zákonů a kvalitu práce soudů, v modelu (M3) se koeficient determinace zvýšil téměř o 10 procentních bodů ($R^2_{M2} = 0,033$; $R^2_{M3} = 0,127$; v případě koeficientu determinace Cox & Snell o cca 7 procentních bodů), což znamená, že tyto mají v porovnání s ostatními proměnnými na punitivní postoje veřejnosti relativně silný vliv. Konečně spokojenost se společenskou situací či obavy z kriminality, kterým některé studie přikládají značný význam [srov. např. Costelloe et al. 2002; Kuhn 1993; Maruna, King 2004; Mayhew, van Kesteren 2002], se ukazují být statisticky nevýznamné.

V případě konkrétní otázky zjišťující stanovisko k případu dvakrát souzeného lupiče ovlivňují odpovědi respondentů nejvíce proměnné závazek poslušnosti zákonů a pohlaví (Tabulka 5). Věk se sice ukazuje jako signifikantní, jeho reálný význam je však zanedbatelný, a to ve všech prezentovaných modelech (M1–M3). Finální model (M3) nepotvrzuje vliv většiny proměnných, které ovlivňovaly odpovědi respondentů v případě obecného indikátoru punitivity. Jde o viktimizaci, nekompliantní chování a vnímanou kvalitu práce soudů. Trest odnětí svobody by pachatelé častěji ukládali muži ($OR_{M3} = 1,234$) a ti, kteří věří, že by se všechny zákony měly striktně dodržovat ($OR_{M3} = 1,615$). Koeficient determinace finálního modelu je však velmi nízký ($R^2_{M3} = 0,033$; Cox & Snell = 0,024), což nás vede k závěru, že dané proměnné nemají na závislou proměnnou podstatný vliv, a je tedy nutné hledat další faktory, které by s punitivitou veřejnosti mohly v tomto případě souviset.

Po rozšíření finálního modelu (M3) o další proměnné, jako jsou etnicita, religiozita, rodinný status, vliv médií či celková spokojenost respondenta s životem, se však koeficient determinace (R^2_{M3}) zvýšil jen minimálně (vždy na hranici 5%).⁶ Podobná je situace také v případě, kdy do modelu přidáme obecnou otázku měřící punitivitu jedince ($R^2_{M3} = 0,050$; Cox & Snell = 0,036). Platí nicméně, že lidé, kteří by v budoucnu uvítali přísnější tresty, by s větší pravděpodobností uložili

⁶ Z důvodu omezeného rozsahu textu zde výsledky dodatečné regresní analýzy neprezentujeme.

Tabulka 5. Binární logistická regrese

Proměnná	M1		M2		M3	
	b	OR	b	OR	b	OR
Konstanta	0,075		-0,191		-0,202	
<i>Kontrolní</i>						
Pohlaví (1 = muž)	0,176	1,193	0,188	1,206	0,210	1,234 *
Věk (škála)	0,010	**	0,010	**	0,008	**
Vzdělání (1 = VŠ)	-0,009	0,991	-0,047	0,954	-0,026	0,975
<i>Sociální faktory</i>						
Viktimizace (1 = ano)			0,096	1,101	0,095	1,100
Obavy z vloupání (1 = ano)			-0,024	0,976	-0,024	0,977
Obavy z násilí (1 = ano)			0,202	1,223	0,199	1,220
Nekompliantní chování (index)			0,109	1,116	0,164	1,178
Poslušnost zákonů (1 = ano)					0,479	**
Spokojenost se spol. situací (index)					-0,050	0,951
Práce soudů:						
Dobrá						
Ani dobrá, ani špatná					-0,147	0,863
Špatná (srov.)					-0,094	0,910
Cox & Snell		0,008		0,012		0,024
Pseudo R²		0,012		0,016		0,033

Zdroj: ESS R 5.

Poznámka: Závísle proměnná Trest pro dvakrát souzeného lupiče (1 = odnětí svobody).
N = 2052; ** sign. na hladině 0,01; * sign. na hladině 0,05.

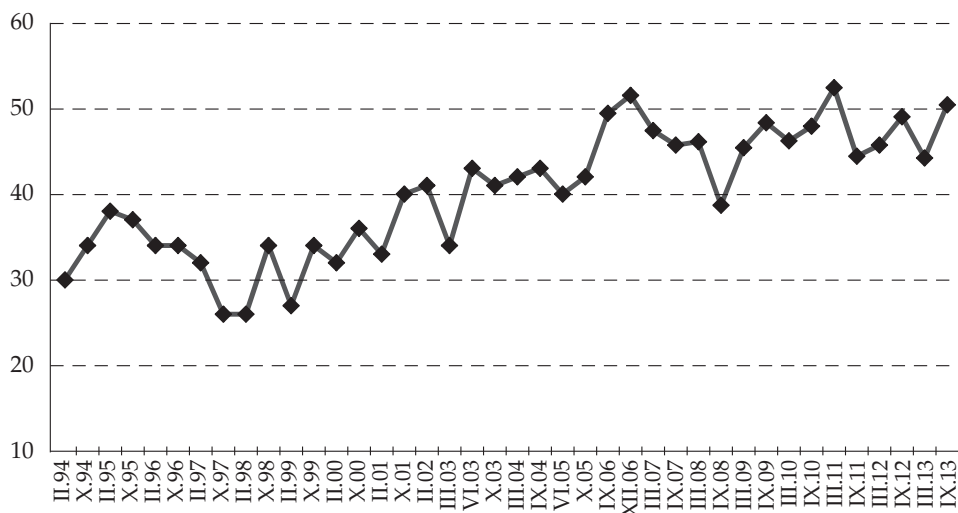
dvakrát souzenému lupiči trest odnětí svobody ($OR = 1,901$) než trest alternativní. Výsledky celkově naznačují, že většina v literatuře zmiňovaných proměnných, které se sklonem k punitivním názorům běžně korelují, nemá při položení otázky o konkrétním trestném činu téměř žádný vliv.

Závěr a diskuse

Článek se zabývá analýzou postojů Čechů k trestání pachatelů trestných činů. Odborná literatura poukazuje nejen na poměrně vysokou úroveň punitivity veřejnosti napříč evropskými zeměmi, ale také na to, že různé indikátory punitivity použité v empirickém výzkumu mohou generovat různé výsledky. Evropský sociální výzkum, který obsahuje dva rozdílné indikátory punitivity, nám je umožňuje porovnat a zjistit, do jaké míry je česká veřejnost represivně orientována, které faktory tuto orientaci ovlivňují a zda můžeme oba indikátory punitivity z metodologického hlediska považovat za totožné.

V první části textu jsme se tak mohli dozvědět, že pro Čechy jsou charakteristické přísnější postoje k trestání vzhledem k tomu, že oba indikátory punitivity identifikují více jak polovinu respondentů s punitivními sklony. V souladu s odbornou literaturou se také ukazuje, že ohodnocení konkrétního trestného činu přináší pozitivnější výsledky. Měří-li tedy oba indikátory punitivity stejný fenomén, je možné je totožným způsobem také interpretovat a můžeme na jejich základě říci, že veřejnost si přeje přísnější trestání pachatelů trestných činů? Regresní analýza naznačuje, že odpovědi respondentů na zkoumané otázky nejsou ovlivněny stejnými sociálními faktory. V případě obecné otázky, která se respondentů ptá, zda by lidé, kteří poruší zákon, měli dostávat tvrdší tresty, než dostávají dnes, hrají důležitou roli proměnné, jako jsou závazek poslušnosti zákonů, viktimizace, nekompliantní chování a vnímaná kvalita práce soudů. Nižší punitivitu u lidí s viktimizační zkušeností dokumentuje řada studií [van Dijk, Mayhew, Killias 1990; Flanagan, McGarrell, Brown 1985; Roberts 2002]. Například Sessar [citován in van Kesteren 2009] interpretuje tuto skutečnost tak, že jedinci, kteří byli viktimizováni nebo se dostali do kontaktu s obětí, mohou mít k dispozici reálnější informace o fungování trestní justice než ti, kteří tuto zkušenost nemají. Slabší represivní orientaci sledujeme také u těch z respondentů, kteří se v minulosti dopustili nějakého nezákonného jednání, ať už jde o nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody, koupi kradené věci a spáchání dopravního přestupku, jako je překročení rychlosti nebo projetí na červenou. Podobné výsledky uvádí například Cochran a Piquero [2011]. Nicméně autoři tento výsledek nijak neinterpretují. Jednou z možných interpretací, která se nabízí, je, že i ti-to respondenti mohou mít s fungováním institucí spravedlnosti větší zkušenost než ti, kteří zákony neporušují. To, zda je při nezákonném jednání někdo přistihl, případně zda byli ti-to jedinci souzeni, však z dat využitých pro tuto studii nezjistíme. Konečně, výsledky různých studií dlouhodobě poukazují na to, že postoje veřejnosti k trestání pachatelů trestných činů může ovlivnit vnímaná kvalita práce

Graf 1. Důvěra v soudy v %

Zdroj: CVVM: „Naše společnost“ (1994–2013).

Poznámka: Znění otázky: „Řekněte prosím, důvěřujete nebo nedůvěřujete:

a) soudům...“; součet odpovědí „rozhodně důvěřuji“ a „důvěřuji“. Dopočet do 100 % tvoří vždy negativní odpovědi a odpovědi „neví“.

soudů, respektive důvěra v tuto instituci [Cochran, Piquero 2011; Costelloe et al. 2002; Zimring et al. 2001]. Ukazuje se, že lidé, kteří hodnotí práci soudů jako špatnou, jsou punitivnější než ti, kteří ji hodnotí pozitivně nebo mají na věc neutrální názor. Jak naznačují data Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM),⁷ právě důvěra v soudy je v České republice stále na poměrně nízké úrovni, a to i přesto, že lze z dlouhodobého hlediska zaznamenat její nárůst (viz Graf 1). V roce 2013 důvěřovala této instituci polovina respondentů (50%), což v porovnání s vyspělými evropskými zeměmi nelze považovat za dobrý výsledek.

Odpovědi respondentů na druhý indikátor punitivity, tedy konkrétní otázku týkající se trestu pro dvakrát souzeného lupiče, jsou ovlivněny zejména pohlavím jedince, kdy se muži ukazují být více punitivní než ženy, a již zmíněným závazkem poslušnosti zákonů. Tato proměnná tak vystupuje jako statisticky významný prediktor u obou indikátorů punitivity. Koeficient determinace pro finální regresní model je však v tomto případě velmi nízký, což se nepodařilo změnit ani dodatečnými analýzami, kdy jsme se do modelu pokusili zahrnout další potenciálně významné proměnné.

⁷ Centrum pro výzkum veřejného mínění: „Naše společnost“ (výzkumná data za roky 1994–2013).

Dosavadní literatura uvádí [European Social Survey 2011; Stalans, Diamond 1990; Zamble, Kalm 1990], že vyšší úroveň punitivity naměřená na základě odpovědí na obecnou otázku může být zapříčiněna intervenujícími proměnnými, jako je názor respondenta na fungování trestní justice nebo nízká důvěra v práci soudů. Naopak konkrétní indikátor dokáže aktuální punitivitu veřejnosti vystihnout podstatně lépe, protože vypovídá o trestech, které by veřejnost sama udělila, pokud by měla tu možnost [Zamble, Kalm 1990]. Nicméně sami autoři rovněž připouštějí, že odpovědi respondentů jsou v případě majetkové trestné činnosti značně ovlivněny typem trestného činu, který respondent posuzuje [ibid.]. Také na základě našich analýz docházíme k závěru, že spíše než punitivitu pachatele odráží obecná otázka kognitivní i emocionální reakce různé povahy. Odpovědi na ni mohou být ovlivněny zkušeností respondenta s kriminalitou a porušováním zákona (ať už v roli oběti, nebo pachatele), která je pravděpodobně doprovázena větší informovaností jedince o tom, jak systém trestní justice funguje, nebo jeho nedůvěrou v soudy. Využívání obecného indikátoru punitivity při ospravedlňování přísnějších opatření systému trestní justice tak může být do značné míry zavádějící. Naproti tomu se zdá být poměrně složité najít sociální faktory, které by významným způsobem predikovaly to, jaký trest respondent uloží zločinci v případě, kdy zná detaily trestného činu. Konkrétní indikátor by tak opravdu mohl měřit reálný sklon respondenta k udělování přísnějších trestů. Studie Zambala a Kalmové [1990] navíc dokumentuje značnou shodu mezi hodnocením veřejnosti a soudců. Limitem předložené studie však může být právě to, že data ESS R 5 umožňují zkoumat pouze jeden typ konkrétní kauzy (muže dvakrát souzeného za vloupání). Jeví se proto jako vhodné, aby případný budoucí výzkum na toto téma dal k posouzení respondentům více modelových případů. Taková data by umožnila porovnat vliv jednotlivých typů trestných činů a eventuálně zkonstruovat souhrnný index punitivity. Výzkum by se mohl detailněji zaměřit také na to, jakými informacemi o typech trestů, procesu jejich ukládání a podmínkách jejich výkonu veřejnost vlastně disponuje a do jaké míry tyto znalosti ovlivňují odpovědi respondentů při posuzování konkrétní kauzy.

EVA MORAVCOVÁ je studentkou doktorského studia sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Pracuje v oddělení Hodnotových orientací ve společnosti v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., a dlouhodobě spolupracuje s Institutem pro kriminologii a sociální prevenci v Praze. Věnuje se výzkumu v oblasti kriminologie a metodologie vědy.

JAN TOMÁŠEK působí jako výzkumný pracovník v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Zabývá se především problematikou restorativní justice, probace, resocializace pachatelů a trestní politiky. Je výkonným tajemníkem České kriminologické společnosti.

Literatura

- Aebi, M. F., B. Aubusson de Cavarlay, G. Barclay, B. Gruszczyńska, S. Harrendorf, M. Heiskanen, H. Vasilika, V. Jaquier, J.-M. Jehle, M. Killias, O. Shostko, P. Smit, R. Pórisdóttir. 2010. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*. [online]. The Hague, Home Office, Swiss Federal Statistical Office, Cездip, Boom Juridische Uitgevers, Wetenschappelijk Onderzoek en documentatiecentrum [cit. 17. 6. 2014]. Dostupné z: <https://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/european-sourcebook-4e-editie.aspx>.
- Aertsen, I. 2012. „Punitivity From a Victim’s Perspective.“ Pp. 202–224 in S. Snacken, E. Dumortier (eds.). *Resisting Punitiveness in Europe?: Welfare, Human Rights and Democracy*. Routledge.
- Beck, U. 1992. *Risk Society*. London: Sage.
- Cochran, J. C., A. R. Piquero. 2011. „Exploring Sources of Punitiveness Among German Citizens.“ *Crime & Delinquency* 57 (4): 544–571, <http://dx.doi.org/10.1177/0011128711405002>.
- Costelloe, M. T., T. Chiricos, J. Burianek et al. 2002. „The Social Correlates of Punitiveness toward Criminals: A Comparison of Czech Republic and Florida.“ *Justice System Journal* 23 (2): 191–220.
- Dignan, J. 2005. *Understanding Victims and Restorative Justice*. Maidenhead: Open University Press.
- van Dijk, J. J. M., P. Mayhew, M. Killias. 1990. *Experiences of Crime across the World: Key Findings from the 1989 International Crime Survey*. Deventer: Kluwer Law and Taxation.
- van Dijk, J., J. van Kesteren, P. Smit. 2007. *Criminal Victimization in International Perspective*. Meppel: Boom Juridische uitgevers.
- Doob, A. N., J. V. Roberts. 1988. „Public Punitiveness and Public Knowledge of the Facts: Some Canadian Surveys.“ Pp. 111–133 in N. Walker, M. Hough (eds.). *Public Attitudes to Sentencing: Surveys from Five Countries*. Aldershot: Gower.
- European Social Survey. 2011. *ESS Round 5 – Question Design Template with Background Information about the Module and Final Survey Questions*. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University London.
- Farrall, S., D. Gadd. 2004. „Research Note: The Frequency of the Fear of Crime.“ *British Journal of Criminology* 44 (1): 127–132, <http://dx.doi.org/10.1093/bjc/44.1.127>.
- Flanagan, T. J., E. F. McGarrell, E. J. Brown. 1985. „Public Perceptions of the Criminal Courts: The Role of Demographic and Related Attitudinal Variables.“ *Journal of Research in Crime and Delinquency* 22 (1): 66–82, <http://dx.doi.org/10.1177/0022427885022001004>.
- Garland, D. 2001. *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, J. M. 2009. „What Shapes Public Opinion of the Criminal Justice System?“ Pp. 49–72 in J. Wood, T. A. Gannon (eds.). *Public Opinion and Criminal Justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Greenberg, D. F. 2002. „Striking out in Democracy.“ *Punishment & Society* 4 (2): 237–252, <http://dx.doi.org/10.1177/14624740222228563>.
- Hale, C. 1996. „Fear of Crime: A Review of the Literature.“ *International Review of Victimology* 4 (2): 79–150, <http://dx.doi.org/10.1177/026975809600400201>.
- Hovland, C. I., R. R. Sears. 1940. „Minor Studies of Aggression: VI. Correlation of Lynchings with Economic Indices.“ *The Journal of Psychology* 9 (2): 301–310, <http://dx.doi.org/10.1080/00223980.1940.9917696>.
- International Centre for Prison Studies. 2010. *World Prison Brief: United States of America*

- [online]. London: International Centre for Prison Studies [cit. 17. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.prisonstudies.org/country/united-states-america>.
- Jackson, J., B. Bradford, M. Hough et al. 2011. „Developing European Indicators of Trust in Justice.“ *European Journal of Criminology* 8 (4): 267–285, <http://dx.doi.org/10.1177/1477370811411458>.
- Jowell, R., C. Roberts, R. Fitzgerald et al. 2007. *Measuring Attitudes Cross-Nationally: Lessons from the European Social Survey*. London: Sage.
- van Kesteren, J. 2009. „Public Attitudes and Sentencing Policies Across the World.“ *European Journal on Criminal Policy and Research* 15 (1–2): 25–46, <http://dx.doi.org/10.1007/s10610-009-9098-7>.
- Kuhn, A. 1993. „Attitudes towards Punishment.“ Pp. 271–292 in A. A. Del Frate, U. Zvekić, J. J. van Dijk (eds.). *Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control*. Rome: Unicri.
- Kuhn, A. 1996. „Etude Des Fluctuations de La Population Carcérale Allemande.“ *Déviance et Société* 20 (1): 59–83, <http://dx.doi.org/10.3406/ds.1996.1595>.
- Kuhn, A. 1999. „Are Periods of Detention Increasing in the European Union?“ *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 7 (2): 197–204, <http://dx.doi.org/10.1163/15718179920518817>.
- Kury, H., T. Ferdinand. 1999. „Public Opinion and Punitivity.“ *International Journal of Law and Psychiatry* 22 (3–4): 373–392, [http://dx.doi.org/10.1016/S0160-2527\(99\)00016-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0160-2527(99)00016-3).
- Kury, H., J. Zapletal. 2002. „K postojům obyvatelstva ke kriminalitě a k trestání: srovnání (především) Německa a České republiky.“ *Kriminalistika* 35 (1): 13–28.
- Lappi-Seppala, T. 2012. „Explaining National Differences in the Use of Imprisonment.“ Pp. 35–72 in S. Snacken, E. Dumortier (eds.). *Resisting Punitiveness in Europe?: Welfare, Human Rights and Democracy*. Routledge.
- Lee, M. 2007. *Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety*. Cullompton: Willan Publishing.
- Maguire, M., T. Bennett. 1982. *Burglary in a Dwelling: The Offence, the Offender, and the Victim*. London: Heinemann.
- Maruna, S., A. King. 2004. „Public Opinion and Community Penalties.“ Pp. 83–112 in A. Bottoms, S. Rex, G. Robinson (eds.). *Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society*. Cullompton: Willan Publishing.
- Matthews, R. 2005. „The Myth of Punitiveness.“ *Theoretical Criminology* 9 (2): 175–201, <http://dx.doi.org/10.1177/1362480605051639>.
- Mayhew, P., J. van Kesteren. 2002. „Cross-National Attitudes to Punishment.“ Pp. 63–92 in J. V. Roberts, M. Hough (eds.). *Changing Attitudes to Punishment*. Cullompton: Willan Publishing.
- Payne, B. K., R. R. Gainey, R. A. Triplett et al. 2004. „What Drives Punitive Beliefs?: Demographic Characteristics and Justifications for Sentencing.“ *Journal of Criminal Justice* 32 (3): 195–206, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2004.02.007>.
- Pfeiffer, C., M. Windzio, M. Kleimann. 2005. „Media Use and Its Impacts on Crime Perception, Sentencing Attitudes and Crime Policy.“ *European Journal of Criminology* 2 (3): 259–285, <http://dx.doi.org/10.1177/1477370805054099>.
- Pratt, J., D. Brown, M. Brown et al. 2013. *The New Punitiveness*. New York: Willan Publishing.
- Reynolds, N., L. A. Craig, D. P. Boer. 2009. „Public Attitudes towards Offending, Offenders and Reintegration.“ Pp. 166–186 in J. Wood, T. A. Gannon (eds.). *Public Opinion and Criminal Justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Roberts, J. V. 2002. „Public Opinion and the Nature of Community Penalties: International Findings.“ Pp. 32–62 in J. V. Roberts, M. Hough (eds.). *Changing*

- Attitudes to Punishment: Public Opinion, Crime and Justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Roberts, J. V., M. Hough. 2005. *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*. Maidenhead: Open University Press.
- Roberts, J. V., L. J. Stalans. 1998. „Crime, Criminal Justice, and Public Opinion.“ Pp. 31–57 in M. H. Tonry (ed.). *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press.
- Rozum, J., P. Kotulan, M. Luptáková et al. 2009. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Schoepfer, A., S. Carmichael, N. L. Piquero. 2007. „Do Perceptions of Punishment Vary between White-Collar and Street Crimes?“ *Journal of Criminal Justice* 35 (2): 151–163, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2007.01.003>.
- Snacken, S. 2010. „Resisting Punitiveness in Europe?“ *Theoretical Criminology* 14 (3): 273–292, <http://dx.doi.org/10.1177/1362480610370165>.
- Snacken, S., E. Dumortier. 2012. „Resisting Punitiveness in Europe?: An Introduction.“ Pp. 1–20 in S. Snacken, E. Dumortier. *Resisting Punitiveness in Europe?: Welfare, Human Rights and Democracy*. Routledge.
- Spratt, J. B. 1999. „Are Members of the Public Tough on Crime?“ *Journal of Criminal Justice* 27 (5): 467–474, [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2352\(99\)00017-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2352(99)00017-3).
- Spratt, J. B., A. N. Doob. 1997. „Fear, Victimization, and Attitudes to Sentencing, the Courts, and the Police.“ *Canadian Journal of Criminology* 39 (3): 275–291.
- Stalans, L. J., S. S. Diamond. 1990. „Formation and Change in Lay Evaluations of Criminal Sentencing: Misperception and Discontent.“ *Law and Human Behavior* 14 (3): 199–214, <http://dx.doi.org/10.1007/BF01352749>.
- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky. 2012. [online] Praha: Vězeňská služba České republiky [17. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>.
- Tomášek, J. 2012. „Roste punitivita českých občanů?“ *Trestněprávní revue* (9): 205–209.
- Tomášek, J. 2013. „Punitivita českých občanů a její kriminálně politické souvislosti.“ Pp. 93–99 in I. Zoubková, J. Firstvá (ed.). *Kriminologie: aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze.
- Tyler, T. R. 2006. *Why People Obey the Law*. New Jersey: Princeton University Press.
- Tyler, T. R., R. J. Boeckmann. 1997. „Three Strikes and You Are Out, but Why? The Psychology of Public Support for Punishing Rule Breakers.“ *Law and Society Review* 31 (2): 237–265, <http://dx.doi.org/10.2307/3053926>.
- Umbreit, M. S., R. B. Coates, B. Kalanj. 1994. *Victim Meets Offender: The Impact of Restorative Justice and Mediation*. New York: Willow Tree Press.
- Verfaillie, K. 2012. „Punitive Needs, Society and Public Opinion: An Explorative Study of Ambivalent Attitudes to Punishment and Criminal Justice.“ Pp. 225–246 in S. Snacken, E. Dumortier. *Resisting Punitiveness in Europe?: Welfare, Human Rights and Democracy*. Routledge.
- Viki, T. G., G. Bohner. 2009. „Achieving Accurate Assessment of Attitudes toward the Criminal Justice System: Methodological Issues.“ Pp. 93–119 in J. Wood, T. A. Gannon (eds.). *Public Opinion and Criminal Justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Walker, N., M. Hough. 1988. *Public Attitudes to Sentencing: Surveys from Five Countries*. Aldershot: Gower.
- Wanner, R. A., T. C. Caputo. 1987. „Punitiveness, Fear of Crime, and Perceptions of Violence.“ *Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie* 12 (4): 331–344, <http://dx.doi.org/10.2307/3340941>.
- Wemmers, J.-A. 2002. „Restorative Justice for Victims of Crime: A Victim-Oriented Approach to Restorative Justice.“ *International Review of Victimology* 9 (1): 43–59.

- Zamble, E., K. L. Kalm. 1990. „General and Specific Measures of Public Attitudes toward Sentencing.“ *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement* 22 (3): 327–337, <http://dx.doi.org/10.1037/h0078918>.
- Zarafonitou, C. 2011. „Punitiveness, Fear of Crime and Social Views.“ Pp. 269–294 in H. Kury, E. Shea. *Punitivity: International Developments*, vol. 2. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.
- Zehr, H. 2003. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici.
- Zeman, P., S. Diblíková, Z. Karabec et al. 2011. *Veřejnost a trestní politika*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Zeman, P., S. Diblíková, I. Trávníčková et al. 2010. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Zernova, M. 2007. *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Zimring, F. E., G. Hawkins, S. Kamin. 2001. *Punishment and Democracy: Three Strikes and You're Out in California*. New York: Oxford University Press.

Data

- Centrum pro výzkum veřejného mínění. „Naše společnost.“ Výzkumná data za roky 1994–2013. *Český sociálněvědní datový archiv* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>.
- European Social Survey. „ESS Round 5“, ed. 3.0. Výzkumná data za rok 2010. *ESS Data* [online]. Norwegian Social Science Data Services. Dostupné z: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/>.